

Остапенко І. В. Особливості використання проективної техніки "колаж" для дослідження уявлень студентської молоді про владні режими / І. В. Остапенко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : Збірник наукових праць. № 2 (23). – К. : Логос, 2014. – С. 187- 192.

УДК 316.614

Остапенко І.В.

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, м.н.співробітник

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТИВНОЇ ТЕХНІКИ «КОЛАЖ» ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ПРО ВЛАДНІ РЕЖИМИ

Стаття присвячена розгляду особливостей використання проективної техніки «колаж». Систематизовано підходи до інтерпретації візуальних образів в колажах. Запропоновано інтерпретаційну схему візуальних репрезентацій та визначено специфіку її застосування для вивчення уявлень студентської молоді про владні режими.

Ключові слова: *проективна техніка колаж, соціальні уявлення, візуальні образи, інтерпретаційна схема, владні режими.*

Статья посвящена рассмотрению особенностей использования проективной техники «коллаж». Систематизированы подходы к интерпретации визуальных образов в коллажах. Предложена интерпретационная схема визуальных репрезентаций и определена специфика ее использования для изучения представлений студенческой молодежи о режимах власти.

Ключевые слова: *проективная техника «коллаж», социальные представления, визуальные образы, интерпретационная схема, режимы власти.*

Article is devoted to consideration of features of use of projective technique "collage". There are systematized main approaches to

interpretation of visual images in collages, are offered the interpretative schemes of visual representations, are defined specifics of its use for studying of representations of student's youth about political power regimes.

***Key words:** projective technique "collage", social representations, visual images, interpretative scheme, political power regimes.*

Актуальність. В умовах інтенсивних перетворень, які відбуваються в українському суспільстві, особливого значення набуває розвиток та становлення демократичних цінностей у молоді. Реалізація цього завдання викликає потребу у більш детальному вивченні процесу політичної соціалізації, визначенні ролі та місця владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу молоді. Розкриття специфіки політичної соціалізації молоді можливе завдяки вивченню уявлень молоді про владні режими. Традиційні номотетичні методи, які найчастіше використовуються в дослідженнях подібної спрямованості, накладають певні обмеження на дослідників і не надають можливості в повній мірі виявити специфіку соціальних репрезентацій молоді. Таким чином, виникає необхідність у пошуку нових дослідницьких інструментів, використання яких дозволить подолати наявні методичні труднощі. У зв'язку з цим увага дослідників прикута до ідеографічних методів, серед яких особливе місце відводиться проективним технікам. Діагностичний потенціал проективних методів та методик в цій сфері вивчено недостатньо, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей використання проективної техніки «колаж» для вивчення уявлень молоді про владні режими.

Уявлення про владні режими ми розглядаємо як невід'ємну частину політичної картини світу студентської молоді. У зв'язку з цим, при розробці концептуальних основ дослідження особлива увага приділялась необхідності аналізу та уточненню ключових понять, серед яких, в першу чергу, варто виокремити поняття: «образ світу», «картина світу», «політична картина світу».

Проведений аналіз дозволив визначити теоретико-методологічні засади дослідження, в якості яких виступили: положення про поняття «образ світу» як інтегрального смислового утворення, що репрезентує уявлення людини про навколишній світ, про себе та своє місце у світі (О.М.Леонтьєв); положення про провідну роль афективних компонентів «образу світу» у сприйнятті суб'єктом навколишнього світу, з яким він вступає у взаємодію (Ф.Є.Василюк); положення про «образ світу» як динамічне особистісне утворення та системотвірний компонент «картини світу» (С.Д.Смірнов); трьохрівнева модель (поверхневий пласт, семантичний пласт, інтегральний пласт) взаємодії особистості з реальністю (О.Ю.Артем'єва); положення про «картину світу» як семіосферу, індивідуально вибудовуваний і суб'єктивно значущий гіпертекст (О.Є.Сапогова); положення про «політичну картину світу» як інтегральну типологічну характеристику політичної культури особистості (І.В.Жадан); положення про функції (репрезентативну; інтерпретативну; впорядкувальну; орієнтувальну; регулятивну; інтегративну) «політичної картини світу» суб'єкта (О.М.Скнар); положення про дискурс як принципний спосіб інтерпретації суб'єктом свого перебування, існування у світі, потенційну суб'єктну передумову здатності інтерпретувати (В.О.Васютинський, І.В.Жадан); положення про структурованість соціальних уявлень (С.Московічі).

Для вивчення особливостей уявлень молоді про владні режими нами використовувалась проєктивна техніка колаж. При цьому, ми враховували досвід, накопичений психологами в сфері арт-терапії, в межах якої колаж застосовується одночасно як психотерапевтична техніка та діагностичний інструмент.

Можливості використання проєктивної техніки колаж як психотерапевтичної техніки, яка дозволяє активізувати рефлексію клієнта та сприяє самостійному усвідомленню ним змісту власного внутрішнього світу, описані в працях О.Л. Вознесенської та Л.В. Мови [1]. Діагностичний потенціал використання проєктивної техніки колаж детально описаний в працях Л.Д. Лебедевої [2], О.М. Скар та К.В. Ребрової [3].

Акцентуючи увагу на діагностичних можливостях техніки колаж, психологи відзначають, що даний метод дозволяє прояснити особистісні переживання, визначити психологічний стан та дослідити певні аспекти життєвого досвіду людини, які проявляються у її візуальних репрезентаціях. При цьому, незалежно від форми використання даної техніки (індивідуальна, групова), у психолога завжди залишається можливість розгорнутого діалогу з клієнтом/клієнтами, що допомагає краще зрозуміти їх внутрішній світ.

При оцінці діагностичних можливостей проєктивної техніки колаж представниками арт-терапевтичного напрямку особливого значення надається опорним елементам, які можуть бути покладені в основу інтерпретації отриманих результатів. До таких елементів психологи відносять: 1) вибір основи для створення колажу; 2) послідовність дій при створенні колажу; 3) ступінь впорядкованості візуальних зображень; 4) розташування вирізок та підписів; 5) ступінь

наповненості простору/наявність пустот; 6) можливі виходи за межі основи колажу; 7) особисті трактовки використаних образів/символів.

Важливим елементом аналізу та інтерпретації колажів є просторове розташування картинок, яке, на думку представників арт-терапевтичного напрямку, дозволяє визначити зв'язок використаних зображень та символів з часовою перспективою [4]. Як правило, у верхній частині колажу розташовуються зображення, які пов'язані з планами на майбутнє, в нижній частині – ті, що містять в собі відбиток минулого, в середині композиції розташовуються картинки, які відображають актуальний психологічний стан та пов'язані з відчуттям себе у теперішньому часі [5].

В межах нашого дослідження, ми вважаємо доцільним застосувати проєктивну методику «Географія візуальних образів», що пройшла апробацію у прикладних психологічних дослідженнях [6]. В основу даної методики також покладено техніку створення колажу. Однак порівняно з традиційними методиками створення колажу, розробленими в межах арт-терапевтичного підходу, використання методики «Географія візуальних образів» надає певні переваги, пов'язані з процедурними та конструктивними особливостями даної методики. При створенні колажу обстежуваним пропонується підписати кожний візуальний образ, так би мовити, здійснити спробу надати картинкам первинне індивідуальне значення. Завдяки цим особливостям, методика дозволяє у підсумку не тільки отримати інтегральні колажі, але й ідентифікувати цінності, які репрезентують візуальні образи, що були використані обстежуваними. Крім того, застосування даної проєктивної методики передбачає використання спеціальної інтерпретаційної схеми, розробленої О.П.Соснюком [6] на основі ідей А.Branthwaite та L.Toiati [7].

В межах нашого дослідження це дозволить виявити специфіку прояву базових конструктів владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді в площинах: раціонального, емоційного та життєвого досвіду, творчої пізнавальної активності. При цьому, ми вважаємо за доцільне при інтерпретації колажів враховувати й досвід представників арт-терапевтичного підходу. Особливо це стосується врахування просторого розташування зображень як індикатора часової перспективи. Поєднуючи досвід арт-терапевтів та психологів-дослідників, ми розробили інтегральну

схему, яка враховує їх напрацювання в сфері використання даної проективної техніки (Схема 1.)

Схема 1. Базові елементи інтерпретації колажів.

Зазначена методика разом з розробленою інтерпретаційною схемою була використана нами в межах емпіричного дослідження уявлень студентської молоді про авторитаризм, лібералізм та демократію.

Дослідження проводилося протягом 2013-2014 рр. серед студентів вищих навчальних закладів м.Києва, які навчаються за спеціальностями технічного, природничого та гуманітарного профілю. Загальний обсяг вибірки – 220 осіб (123 жіночої статі, 97 чоловічої статі).

Попередній аналіз результатів дозволив визначити наступні особливості уявлень молоді про владні режими.

1. Авторитаризм. Сутнісні характеристики. Необмежена влада однієї людини, жорсткий і тотальний контроль, цензура, обмеження свободи, ідолопоклонство. Для візуалізації сутнісних характеристик використовуються наступні зображення: портрети історичних особистостей та сучасних політиків (І.Сталін, А.Гітлер, О.Лукашенко, В.Путін, В.Янукович, Кім Ір Сен, Мао Цзедун) та монархічні символи (корона, скіпетр, держава). *Раціональні інтенції.* Обмеження вибору, прав та свобод, примус, маніпулювання, демонстрація сили. Для візуалізації використовуються наступні зображення: маріонетки, кулак, вказівні символи. *Життєвий досвід.* Терор, політичні репресії, утиски, фальсифікації, пропаганда. Найчастіше для візуалізації використовуються наступні зображення: людини в наморднику, розгін демонстрацій, фотографії ув'язнених політиків та громадських діячів. *Креатив, узагальнений попередній досвід.* Тотальний контроль за творчою активністю, безвихідь, відсутність альтернатив, протести. Найчастіше для візуалізації використовуються наступні зображення: тупик, руки за колючим

дротом, протестуючі люди. *Емоції та почуття*. Страх, ворожість, агресія, підкорення, спустошеність. Найчастіше для візуалізації використовуються наступні зображення: агресивні люди, чорний птах, монстри, пустота, недосяжні зорі, праця рабів.

2. Лібералізм. *Сутнісні характеристики*. Свобода, цінність особистості, гарантія прав та свобод людини, рівність можливостей, справедливість. Для візуалізації використовуються наступні зображення: птах у небі, розірвані ланцюги, люди з розкинутими руками, люди, що взяли за руки навколо планети, Феміда, державні прапори (США, Великобританія, ЄС). *Раціональні інтенції*. Воля, рівність, вільний ринок, толерантність, віротерпимість, індивідуалізм. Для візуалізації використовуються наступні зображення: статуя Свободи, терези з чоловіком та жінкою (рівність), об'єднання релігійних символів/прапорів країн, гроші. *Життєвий досвід*. Плюралізм думок, свобода слова, збагачення, гроші як найвища цінність, експлуатація, вседозволеність як стиль життя. Для візуалізації використовуються наступні зображення: різнокольорові чоловічки, людина, що кричить через руку, гроші, золоті зливки, розпусні люди. *Креатив, узагальнений попередній досвід*. Особиста свобода в творчості, компромісне співіснування з іншими. Найчастіше для візуалізації використовуються наступні зображення: розірвані мотузки, рукостискання, люди, які займаються творчістю, вирізняються з натовпу. *Емоції та почуття*. Солідарність, єднання з нацією, патріотизм, насолода від життя та свободи, захищеність, терпимість. Найчастіше для візуалізації використовуються наступні зображення: об'єднані люди, люди з національною символікою, благополучна родина, представники секс-меншин, символ ООН.

3. Демократія. *Сутнісні характеристики.* Рівність, консенсус, громадянське суспільство, справедливість. Для візуалізації використовуються наступні зображення: натовп (народ), державні прапори (США, ЄС), птах, рукостискання. *Раціональні інтенції.* Законність, гласність, прозорість, чесність, єдність, можливість висловити протест (альтернативну точку зору). Для візуалізації використовуються наступні зображення: суддівський молоточок, символи єднання, люди на площах, об'єднані спільною справою. *Життєвий досвід.* Свобода волевиявлення, вибору, об'єднання людей в інформаційному просторі. Для візуалізації використовуються наступні зображення: рупор, руки, що голосують, людина, що обирає один з можливих шляхів, символи соціальних мереж та Інтернет. *Креатив, узагальнений попередній досвід.* Вільний простір для творчості, самовизначення, індивідуальність. Для візуалізації використовуються наступні зображення: руки, що випускають пташку, люди, що мають можливість вільно знаходити відповіді на запитання. *Емоції та почуття.* Відчуття свободи, повага, довіра, рішучість, відповідальність, єдність, залученість. Для візуалізації використовуються наступні зображення: звільнення маріонетки, рукостискання, дитяча долонька в дорослій, родина, об'єднання людей в публічних місцях.

Висновки.

1. Проективна техніка колаж є ефективним та чутливим діагностичним інструментом для виявлення особливостей уявлень студентської молоді про владні режими.

2. Використання проективної техніки колаж дозволяє виявити специфіку прояву базових конструктів владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді в площинах:

раціонального, емоційного та життєвого досвіду, творчої пізнавальної активності. Зазначені компоненти є необхідною складовою інтерпретаційної схеми, яку можна використовувати для аналізу візуальних репрезентації.

Література:

1. Вознесенська О.Л., Мова Л.В. Арт-терапія в роботі практичного психолога: Використання арт-технологій в освіті/ О.Л.Вознесенська, Л.В. Мова. – К.: Шк. Світ, 2007. – 120 с.
2. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапії: підходи, діагностика, система занять/ Л.Д. Лебедева. – СПб.: Речь, 2008. – 256 с.
3. Скнар О.Н., Реброва К.В. Арт-техніка «Коллаж»: діагностический и терапевтический потенциал / О.Н.Скнар, Е.В.Реброва / Простір арт-терапії. Збірник наукових статей. – К., 2009. – Вип. 2(6). – С. 106-117.
4. Штейнхардт Л. Юнгианская песочная терапия/Л. Штейнхардт. – СПб.: Питер, 2001. – 320 с.
5. Кисилева М.В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе/ М.В.Кисилева. – СПб.: Речь, 2007. – 336 с.
6. Соснюк О.П. Психосемантична інтерпретація візуальних образів у прикладних дослідженнях / О.П.Соснюк // Наука і освіта. Тематичний спецвипуск: «Когнітивні процеси та творчість». – № 9, 2012. – С.201-205.
7. Branthwaite Alan, Toiati Luigi. An unusual approach to collage//Exploring projective techniques (Reassessing and developing current practice)/ A.Branthwaite, L.Toiati. – Barcelona (WorkShop ESOMAR), 2005. – P.18-27.